

Congolese koffiecoöperaties in de bres voor slachtoffers seksueel geweld

Met steun van het Trade for Development Centre

BTC *TRADE FOR DEVELOPMENT*

Twintig jaar komen en gaan van leger en rebellen heeft diepe sporen nagelaten in Oost-Congo. Maar ondanks het extreme geweld zijn er Congolezen die de hoop nooit opgegeven hebben.

In de vruchtbare heuvels rond het Kivumeer hebben zij met vallen en opstaan de koffieteelt nieuw leven ingeblazen en coöperaties opgericht. Vandaag vormen die koffiecoöperaties een belangrijke motor voor een nieuwe dynamiek. Boeren helpen organiseren, koffieplantjes kweken of markten openbreken is echter één ding. In de regio zijn op grote schaal vrouwen verkracht, als oorlogswapen. Ook leden van die coöperaties.

Wat doe je daarmee als koffiecoöperatie?
Als Belgische projectpartner?

Inhoud

RAEK en SOPACDI, verhalen van hoop	3
Vrouwen, twee keer slachtoffer	4
Een taak voor een koffiecoöperatie?	5
Kleine projecten ...	6
... met een grote impact	7
En nu?	10
Afsluiter	11

RAEK en SOPACDI, verhalen van hoop

Hun arabicakoffie is van uitstekende kwaliteit, dat heeft zeker geholpen. Maar het succesverhaal – in die termen mogen we toch stilaan spreken – van de koffiecoöperaties RAEK en SOPACDI is het resultaat van eindeloos veel veerkracht. Van boeren die halsoverkop op de vlucht sloegen en telkens weergekeerd zijn. Van doorzetters die de boeren telkens opnieuw samenbrachten en voor de koffie afzetmarkten vonden. Ondanks de stuitende afwezigheid van de Congolese overheid.

RAEK

- RAEK werd opgericht in 1992 in de heuvels rond Kabare (Zuid-Kivu). De organisatie beleefde extreem moeilijke oorlogsjaren, maar gaf nooit op en heeft daardoor krediet opgebouwd bij de boeren.
- In 2010 werd RAEK door Oxfam-Solidariteit voorgesteld aan het Trade for Development Centre (TDC). De steun van TDC werd aangewend om de kwaliteit en kwantiteit van de koffie te verbeteren, de organisatie te versterken en contacten te leggen in de fairtradewereld.
- Intussen werd de boerenorganisatie omgevormd tot een coöperatie, telt ze 2100 leden (2015) en is een eerste container op weg naar Oxfam Fair Trade (oktober 2015).

SOPACDI

- SOPACDI werd opgericht in 2001 in de heuvels rond Minova (Zuid-Kivu). Van bij de start was het een coöperatie met de commercialisatie van koffie als ontwikkelingsstrategie. Ook SOPACDI werd in haar ontwikkeling regelmatig afgeremd door oorlogsgeweld.
- Via een Rwandese coöperatie kwam SOPACDI in contact met de Engelse fairtradeorganisatie Twin Trading. Dat leverde in 2008 een eerste verkochte container op. Sinds 2011 is haar koffie ook te koop op de Belgische markt. De projectfinanciering door TDC werd ingezet voor de promotie van duurzame teelttechnieken.
- Inmiddels telt de coöperatie 7650 leden (2015), won ze de Duurzaamheidsprijs van de Specialty Coffee Association of America en vertrekken jaarlijks tientallen containers naar fairtradeklanten wereldwijd.

Vrouwen, twee keer slachtoffer

Slachtoffer van het gewoonterecht

Hoewel volgens de Congolese grondwet mannen en vrouwen een gelijke behandeling verdienen, geldt in vele gebieden nog het gewoonterecht. Zo blijft in Zuid-Kivu het recht op grond binnen de mannelijke lijn. Zelfs weduwen – en dat zijn er veel omdat mannen in de oorlogsjaren in het Kivumeer verdronken toen zij hun koffie illegaal naar Rwanda probeerden te brengen – verliezen meestal hun land en hun koffiestruiken. Ofwel eist de familie van de man alles op, ofwel wordt de vrouw gedwongen een ander familielid te trouwen.

Zowel RAEK als SOPACDI proberen deze discriminatie te doorbreken door een vrouw wel degelijk als gezinshoofd te beschouwen. *“Toen SOPACDI naar mijn dorp kwam, moedigden ze niet alleen mannen maar ook vrouwen aan om lid te worden en hun koffie aan de coöperatie te verkopen. Zoiets hadden wij nog nooit gehoord”,* getuigde Inmaculée Nimavu Musangi, inmiddels bestuurslid van de coöperatie.

Van de 2100 leden van RAEK zijn er momenteel 630 vrouwen.

Van de 7650 leden van SOPACDI zijn er momenteel 2050 vrouwen.

In elk van de 13 sectoren van SOPACDI is een vrouwencomité. De voorzitters daarvan vormen samen een centraal comité dat de belangen van de vrouwen binnen de organisatie verdedigt.

(cijfers oktober 2015)

Slachtoffer van seksueel geweld

Hoewel seksueel geweld op vrouwen al eeuwenlang een oorlogswapen is, zijn de ogen van de wereld pas echt open gegaan na de Balkancrisis (1991) en de Rwandese genocide (1994). In 1998 werd seksueel geweld – eindelijk! – internationaal erkend als een oorlogsmisdaad en een misdaad tegen de menselijkheid. Dit verklaart ook de internationale aanklachten tegen het systemisch geweld op vrouwen in Oost-Congo. Al jarenlang worden in de Kivu massaal vrouwen verkracht en verminkt door rondlopende eenheden van zowel het leger als rebellengroepen, ook in de gebieden waar RAEK en SOPACDI actief zijn. Al zijn er wel verschillen:

→ De regio rond Kabare (**RAEK**) heeft sinds 2002 verschillende invasies gekend die gepaard gingen met extreem geweld. Vrouwen die niet tijdig konden vluchten werden meegenomen naar het woud en veelvuldig verkracht. Ook jonge meisjes en bejaarden. Ondanks het stilzwijgen en de schaamte is het probleem dus al lang gekend. Er lopen ook heel wat kinderen rond die het gevolg zijn van verkrachting. Vaak worden zij uitgesloten door de gemeenschap.

→ In de regio rond Minova (**SOPACDI**) is het fenomeen veel recenter. Toen eind 2012 de troepen van het Congolese leger plots op de vlucht sloegen voor de rebellen van M23, hebben zij heel wat misdaden begaan, waaronder de massale verkrachting van vrouwen.

Vanzelfsprekend is de impact enorm: behalve de fysieke en mentale zijn er vaak ook zware maatschappelijke gevolgen, zoals verstoting.

Vrouwelijke leden
van RAEK
© Steven Decraen

Een taak voor een koffiecoöperatie?

“Moet een koffiecoöperatie zich actief inlaten met de problematiek van seksueel oorlogsgeweld?” Het was de openingszin van Oscar Kubisibwa, voorzitter van RAEK, tijdens een seminarie bij de opstart van het project. Zowel bij SOPACDI als bij RAEK werd de vraag positief beantwoord.

Ook bij TDC lag de vraag begin 2013 op tafel, toen duidelijk werd wat vluchtende soldaten in de regio rond Minova aangericht hadden. De projecten met zowel RAEK als SOPACDI draaiden rond de productie van duurzame koffie. Maar dit was anders. Geweld op vrouwen staat nergens in de criteria van organisaties die met fair trade of duurzame handel bezig zijn.

“TDC besliste toen om een extra budget vrij te maken voor beide organisaties”, vertelt Samuel Poos, coördinator van TDC. *“Vele slachtoffers zijn ook lid van de coöperaties. Zeker in dit oorlogsgeweld zijn de vrouwen de meest kwetsbare leden.”*

“Je moet soms buiten de lijntjes van je koffiehandel durven kleuren. Aandacht voor gender is vandaag algemeen aanvaard als een belangrijke voorwaarde voor ontwikkeling. In handelsorganisaties wordt dat vaak vertaald in criteria als het percentage vrouwelijke leden of bestuursmensen. Maar in een crisissituatie zoals in Oost-Congo kan je geen genderbeleid voeren zonder aandacht te hebben voor wat deze vrouwen overkomen is”, vult Marleen Bosmans, BTC-experte rond SRHR (Sexual and Reproductive Health and Rights) aan.

“Wij moeten een omgeving creëren waarin het mogelijk is het socio-culturele én het economische weefsel van onze gemeenschap, dat zo overhoop gegooid is door de gebeurtenissen, te herstellen.” (uit de projectaanvraag van RAEK)

“Wij moeten de waardigheid van de slachtoffers herstellen, maar tegelijk hun economische rol in onze gemeenschap.” (uit de projectaanvraag van SOPACDI)

**“In zo’n situatie moet je
buiten de lijntjes van je
koffiehandel durven
kleuren”**

(Marleen Bosmans)

Kleine projecten...

Met de hulp van de lokale ngo Action d'Espoir werden in beide organisaties volgende actieterreinen afgebakend:

1. Het opzetten van **sensibiliseringssessies** rond mensenrechten in het algemeen en vrouwenrechten specifiek. Met als doel om in de hele gemeenschap het bewustzijn rond de problematiek te verhogen en “de stilte te doorbreken”.
2. Het organiseren van **medische en psychologische bijstand** voor de slachtoffers, door afspraken te maken met medische centra in de regio en zowel de transportkosten als de medische kosten te betalen. Bij RAEK voorzag men middelen voor 250 vrouwen, bij SOPACDI voor 30.
3. Het organiseren van **juridische bijstand** via lokale ngo's. Bij RAEK was dit niet specifiek omschreven, bij SOPACDI was het opzet om vrouwen te helpen om hun getuigenis te formuleren in het 'grote Minova-proces'.
4. Werken aan **economische reïntegratie** door het opzetten van een rollend fonds met microkredieten (enkel bij SOPACDI).

Voor beide organisaties voorzag TDC een budget van om en bij de € 20.000. De projecten liepen van voorjaar 2014 tot voorjaar 2015.

... met een grote impact

Marleen Bosmans bezocht in oktober 2015 beide organisaties om samen de projecten te evalueren. De voornaamste conclusies:

1 Een onderschat probleem

Hoewel ze helemaal ingebed zijn in de lokale gemeenschappen hadden beide organisaties het probleem **zwaar onderschat**. SOPACDI zag zich genoodzaakt het voorziene budget om te gooien om geen 30 maar 132 vrouwen medische en psychosociale bijstand te betalen. In Kabare waren de feiten ouder en wist men de slachtoffers beter te lokaliseren. Maar ook RAEK was verrast door het resultaat van een kleine steekproef bij 100 slachtoffers. Slechts 20 van hen bleken ooit medische hulp gehad te hebben.

2 Humanitaire nood

“Al bij het lezen van de eerste tussentijdse rapporten stonden de tranen in mijn ogen”, herinnert Marleen Bosmans zich. *“Jaren en jaren na de feiten kregen heel wat vrouwen voor het eerst medische en psychologische hulp. Ontwikkelingsorganisaties zijn vaak bezig met beleid en grote lijnen, maar vergeten soms dat het over mensen gaat. In dit geval uiterst kwetsbare mensen voor wie zo’n project – hoe klein ook – echt wel iets wezenlijk verandert.”*

Hoewel er in Oost-Congo tal van internationale donoren grote projecten opgezet hebben, zijn deze vrouwen dus nooit tot bij gekwalificeerde hulpverleners geraakt – als ze er al ooit van gehoord hadden. Deels omdat ze ver weg wonen van de hoofdwegen, maar ook omdat men vaak onderschat dat transportkosten al een onoverkomelijke drempel zijn om hulp te zoeken. Daarbovenop komt nog

de schaamte. Heel wat vrouwen wilden enkel medische begeleiding, op voorwaarde dat het in een verder afgelegen hospitaal zou gebeuren. Zelfs al was die gratis. Zo zou niemand in de eigen gemeenschap het weten...

3 Het belang van vertrouwen

Waarom is dit project er wel in geslaagd – weliswaar op heel kleine schaal – om medische hulp tot bij deze vrouwen te krijgen? Marleen Bosmans: *“Omdat de leden van de koffiecoöperaties dichtbij de mensen staan. Omdat zij en hun organisaties voldoende vertrouwen inboezemen. Bij SOPACDI zijn twee jonge onderzoekers huis-aan-huis gegaan. Maar het is omdat ze vergezeld werden door de lokale voorzitter van het vrouwencomité dat zoveel vrouwen zich als slachtoffer hebben geout.”*

4 Sensibilisering

In beide organisaties zijn heel wat sensibiliseringssessies en vormingen doorgegaan om rechten van vrouwen bespreekbaar te maken. Ook mannen werden warm gemaakt om daaraan deel te nemen. SOPACDI heeft zelfs in elke sector een *comité de sensibilisation* in het leven geroepen om het thema warm te houden.

Marleen Bosmans: *“Die sessies hebben zeker hun nut gehad om het algemene klimaat te veranderen. Ik heb in de dorpen dingen gehoord die tegelijk schokkend en hoopgevend zijn. Zo vertelde een oude man mij dat hij tijdens de sessies geleerd had dat **vrouwen mogen spreken** als hun man in de buurt is, en dat zij ook ideeën hebben.”*

5 Maatschappelijke reïntegratie

Brutale verkrachtingen veroorzaken niet alleen fysische letsels, maar ook psychische. Opgesloten in schaamte verdwijnt elk zelfrespect. Bovendien waren van de 250 vrouwen in het RAEK-project 185 verstoten door hun man of hun familie. Dankzij het project konden 132 **terugkeren naar huis**. Bij SOPACDI konden de 5 verstoten vrouwen allemaal terugkeren.

6 Economische reïntegratie

Minstens even belangrijk is de **economische reïntegratie**. Zij moeten hun werk in de koffievelden weer kunnen opnemen om een inkomen te verwerven. Toch voelden RAEK en SOPACDI heel sterk de nood aan economische microprojecten buiten de koffieteelt. SOPACDI experimenteerde daarom met een rollend fonds. 60 vrouwen werden geselecteerd voor een microkrediet van \$ 50. Een van de vrouwen kocht bijvoorbeeld schrijfgier in de stad, om het in het dorp door te verkopen. Zes maanden later betaalden ze allemaal hun krediet terug, zodat andere vrouwen aan de beurt kwamen. *“Ik ben weer iemand”*, is een uitspraak die Marleen Bosmans regelmatig gehoord heeft. *“Want ik kan mijn kinderen weer voldoende te eten geven en hun schoolgeld betalen.”*

7 Juridische strijd

RAEK assisteerde drie vrouwen **op juridisch vlak**, maar alle drie gingen ze uiteindelijk niet door met hun klacht. SOPACDI begeleidde 30 vrouwen tijdens het grote Minova-proces. Het ging om een militaire rechtbank waarbij de militairen-rechters sowieso geen officieren met een hogere rang mochten veroordelen. 26 ‘gewone’ soldaten werden uiteindelijk veroordeeld, maar niemand van de vrouwen kreeg een tegemoetkoming omdat “hun verhalen onvoldoende consistent waren”.

*“In onze ogen is een dergelijke rechtspraak
wraakroepend”, zegt Marleen Bosmans daarover.*

*“Maar SOPACDI zag het als een symbolische
overwinning. Voor het eerst werd de
straffeloosheid – hoe minimaal ook –
doorbroken. Daaruit putten zij de hoop dat
soldaten ooit zullen nadenken vooraleer ze aan
het verkrachten gaan.”*

En nu?

RAEK en SOPACDI beseffen heel goed de limieten van hun tijdelijk project. Het geld is op, maar de noden zijn er nog steeds. Enkele honderden vrouwen werden geholpen, maar er zijn meer slachtoffers. De medische hulp was tijdelijk gratis, voortaan moeten vrouwen opnieuw het transport naar de medische centra en de behandeling betalen.

Maar RAEK en SOPACDI beseffen ook dat ze iets in gang gestoken hebben en dat ze op de ingeslagen weg moeten doorgaan, ook al zijn de middelen beperkt. De belangrijkste aanbevelingen uit de evaluatie:

Doorgaan met medische en psychosociale begeleiding

Ook zonder eigen budgetten kunnen er afspraken gemaakt worden met medische centra in de regio en met ngo's die op dat terrein actief zijn.

Doorgaan met sensibiliseringsactiviteiten

Taboes doorbreken is een werk van lange adem. Tijdens de vele vergaderingen kunnen de coöperaties vrouwenrechten regelmatig ter sprake brengen.

Doorgaan met inkomensgenererende activiteiten voor vrouwen

De microkredieten hebben alvast bij SOPACDI hun nut bewezen. Het systeem kan versterkt worden. Ook RAEK denkt aan initiatieven die aanvullend kunnen zijn op de koffieteelt. Daarnaast kunnen fairtradepartners hierop aangesproken worden. Café Femmes is daar een mooi voorbeeld van.

Café Femmes

Enkele jaren geleden lanceerde Twin Trading met Britse retailers en een aantal Afrikaanse coöperaties waaronder SOPACDI een actie rond *Women's Coffee*. De extra 'vrouwenpremie' (2 cent per pond koffie, betaald door de Britse consument) besteedde SOPACDI aanvankelijk aan de oprichting van vrouwengroepen. Vervolgens mochten die een deel van de premie besteden aan eigen initiatieven. Sommigen kochten een kleine molen en verkopen nu mais- en maniokmeel op de markt. Momenteel wordt er volop geëxperimenteerd met een roterend kweekstelsel, waarbij de geiten of varkens doorgegeven worden binnen de gemeenschap. RAEK hoopt in de loop van 2016 ook te kunnen starten met een *Café Femmes*.

“Ik denk niet dat een medische organisatie er zou aan denken om een koffiecoöperatie in te schakelen om slachtoffers te bereiken. Maar als deze projecten iets aangetoond hebben, dan wel het belang van vertrouwen en nabijheid.”

(Marleen Bosmans)

Tips

De reportage *Fairtradekoffie uit Kivu* op www.youtube.com/TradeForDevelopment.

Het artikel *Koffie uit Kivu: een hefboom voor ontwikkeling* op www.befair.be.

Bronnen

Projectaanvragen, evaluaties en rapporten bij het Trade for Development Centre.

RAEK: interview met Oscar Kubisibwa www.oxfamwereldwinkels.be/nl/raek.

SOPACDI: https://www.youtube.com/watch?v=xSqYY4QcpwY&feature=em-upload_owner (bij de uitreiking van de Duurzaamheidsprijs van de Specialty Coffee Association of America),

www.befair.be

DE BELGISCHE
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING **.be**